

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Α. ΥΠΑΡΞΗ ΘΕΩΝ, ΑΝΥΠΑΡΞΙΑ ΘΝΗΤΩΝ ΕΙΔΩΝ: «Ἔην γάρ ποτε χρόνος ... γένη οὐκ ἦν.»

«Ἔην γάρ ποτε χρόνος»

Ο Πρωταγόρας αρχίζει τον μύθο, που πιθανότατα είναι δικό του δημιούργημα (μάλλον περιλαμβάνεται στο έργο του *Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως*, που δεν έχει διασωθεί), προσδιορίζοντας αόριστα τον χρόνο στον οποίο έλαβαν χώρα τα γεγονότα που θα αφηγηθεί. Η φράση «ἦν γάρ ποτε χρόνος» συνάδει με το λαϊκότροπο ύφος όλου του μύθου. Αποτελεί **τυπική αρχή παραμυθιού και μέρος του σκηνικού**, μια εξωτερική δηλαδή διακόσμηση που περιβάλλει την τελεολογική εξήγηση του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ζωικού βασιλείου και του ανθρώπου. Προβάλλει την έννοια του χρόνου ως κυρίαρχου φυσικού μεγέθους στο οποίο εγγράφεται η ύπαρξη των θεών και των θνητών όντων.

Έτσι λοιπόν, με τη λέξη «χρόνος» ο σοφιστής εννοεί την αρχή του χρόνου, την **αρχή της δημιουργίας, το σημείο εκείνο που ακολουθεί τη θεογονία**, δηλαδή τη γένεση των θεών. Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. Αντίθετα από τον **Ησίοδο**, ο οποίος στη *Θεογονία* του αναφέρει, μετά τη δημιουργία των θεών, την ύπαρξη των ανθρώπων, χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον (**θεοκεντρική προσέγγιση**), ο **Πρωταγόρας** μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο (**ανθρωποκεντρική προσέγγιση**). Στον μύθο του παρακολουθούμε τη διαδικασία με την οποία τα μεν ζώα «διαμορφώθηκαν», απέκτησαν δηλαδή το καθένα τις δικές του ιδιότητες, ο δε άνθρωπος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα, τις αρετές, που συνιστούν τελικά την ανθρώπινη ουσία του.

Θεωρείται σημαντική η προσφορά του πρωταγόρειου μύθου, γιατί σε αντίθεση με τις παραπάνω κοσμολογικές εκδοχές (*Θεογονία* του Ησίοδου κ.τ.λ.) εκφράζει μια **αισιόδοξη ενατένιση της εξέλιξης του ανθρώπινου πολιτισμού**. Συνιστά μήνυμα εμπιστοσύνης στην προοδευτική πορεία του ανθρώπινου γένους, το οποίο ξεκινώντας από ατελέστερες μορφές βίου κατέκτησε και κατακτά υψηλότερες βαθμίδες, αξιόλογα πολιτιστικά επιτεύγματα, σε μια προοπτική ανανεωνόμενων

δυνατοτήτων για νέες κατακτήσεις.

«θνητὰ δὲ γένη»

Σύμφωνα με τον πρωταγόρειο μύθο **τα ζώα και ο άνθρωπος δημιουργούνται μαζί**. Η διαφοροποίησή τους αρχίζει κατά το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης του είδους, δηλαδή το επιμηθεικό, και ολοκληρώνεται με το προμηθεικό. Το περιεχόμενο του μύθου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις βιολογικές, ανθρωπολογικές, κοινωνιολογικές, πολιτικές και πολιτειακές θεωρήσεις της αρχαίας σοφιστικής και ειδικότερα του Πρωταγόρα.

Β. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΘΕΟΥΣ : «Ἐπειδὴ δὲ καὶ ... κεράννυται.»

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο:

Οι θεοί και τα θνητά όντα κινούνται στον χρόνο και μάλιστα κατά τη λογική σύμφωνα με την οποία προηγούνται χρονικά οι θεοί και ακολουθούν τα θνητά γένη ως δημιουργήματά τους («τυποῦσιν αὐτὰ θεοί»), υπακούοντας στην **ειμαρμένη**, στη μοίρα, που είναι δύναμη αναπώτρεπτη και ισχυρότερη ακόμη και από τους θεούς. Η ειμαρμένη γίνεται ο ρυθμιστής του χρόνου δημιουργίας των θεών και των θνητών πλασμάτων («καὶ τούτοις»). Τα θνητά όντα γεννιούνται από κοσμογονικά στοιχεία από τα οποία τα σπουδαιότερα είναι το **χώμα** και η **φωτιά**. Το χώμα, πυκνότερο στοιχείο, παραπέμπει στη μητέρα – γη, που γονιμοποιεί και δίνει ευφορία και ανάπτυξη στα όντα. Η φωτιά, αραιότερο στοιχείο, αποδίδει την αστείρευτη ενέργεια, την αέναη κίνηση, η οποία δίνει ζωή στα όντα, τα συγκροτεί σε ύπαρξη ή τα μεταβάλλει ως είδος. Ό,τι ζωντανό προκύπτει ως σύνθεση των κοσμογονικών στοιχείων είναι θνητό, έχει αρχή και τέλος ύπαρξης. Στην εικόνα της δημιουργίας των θνητών όντων οι θεοί εκφράζουν την ιδέα της δημιουργίας, η οποία από τη μια συνδέεται με την ειμαρμένη και από την άλλη με τη μείξη των κοσμογονικών στοιχείων σε θνητές οντότητες.

«Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἤλθεν εἰμαρμένος γενέσεως»

Στον πρωταγόρειο μύθο η ειμαρμένη αναφέρεται δύο φορές: ο ειμαρμένος χρόνος

(4^η ενότητα) και η εймаρμένη ημέρα (5^η ενότητα), ως στοιχεία που προσδιορίζουν χρονικά την εξέλιξη. Με τις εκφράσεις αυτές αποδίδεται «το πλήρωμα του χρόνου», η αναγκαιότητα δηλαδή που οδηγεί το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μία μορφή ζωής σε άλλη. Η πίεση της ανάγκης για επιβίωση, για βελτίωση των όρων ζωής, *η χρεία*, γίνεται κινητήρια δύναμη της εξέλιξης, η οποία ούτε αυτόματη ούτε τυχαία ούτε στιγμιαία είναι.

«ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν», «τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ»

Εντύπωση μας προκαλεί η αναφορά του Πρωταγόρα στην ύπαρξη των θεών, όπως προδίδεται από τις φράσεις «ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν», «τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ». Πολλοί μελετητές θεώρησαν αρχικά ότι εδώ υπάρχει αντίθεση με τις ιδέες του σοφιστή, ο οποίος ήταν αγνωστικιστής. Δεν πρέπει, όμως, να ξεχνάμε ότι το κείμενο αυτό είναι ένας μύθος, στον οποίο η παρουσία των θεών έχει αλληγορική, συμβολική σημασία. Συγκεκριμένα, **ο Δίας συμβολίζει τη νομοτέλεια που διέπει τη φύση, τον λόγο, τη λογική, ενώ ο Προμηθέας, ο Επιμηθέας και ο Ερμής αποτελούν τα όργανα αυτής της νομοτέλειας, η οποία ρυθμίζει τις σχέσεις των όντων εξασφαλίζοντας τη μεταξύ τους ισορροπία.** Άλλωστε, όπως φανερώνεται και από τη συνέχεια του μύθου, ο Πρωταγόρας δεν ενδιαφέρεται τόσο για το θέμα της ύπαρξης των θεών όσο για την εξήγηση της γένεσης του θρησκευτικού συναισθήματος. Επιπλέον, δεν θεωρεί τους θεούς αιώνιους, αλλά ότι κι αυτοί, όπως και τα ζώα («καὶ τούτοις»), δημιουργήθηκαν μια δεδομένη χρονική στιγμή, που προηγήθηκε από τον χρόνο δημιουργίας των θνητών όντων.

«γῆς ἔνδον»

Η φράση αυτή υποδηλώνει την **αρχέγονη αντίληψη της μητέρας-γης**, μέσα στα σπλάχνα της οποίας δημιουργήθηκαν όλα τα έμβια όντα. Πρέπει να επισημανθεί ότι στη φράση αυτή η λέξη «γη» σημαίνει το σώμα, τη γήινη σφαίρα, ενώ στη φράση «ἐκ γῆς καὶ πυρὸς» σημαίνει την ύλη, το χῶμα. Στον μητρικό κόλπο της γης (γῆ παμμήτωρ, μήτηρ πάντων) αποδίδεται η δημιουργία όλων των οργανισμών, ζώων και φυτών, και από αυτόν αναδίδονται τα είδη των ζώων και φυτών.

Επιπλέον, από την ίδια φράση διαφαίνεται η αντίληψη του **αυτοχθονισμού**, της πεποίθησης δηλαδή κάποιων φυλών ότι ξεφύτρωσαν από τη γη στην οποία στη

συνέχεια έζησαν και οι ίδιοι και οι απόγονοί τους κάνοντάς την πατρίδα τους. Η πεποίθηση αυτή τους έδινε ένα αίσθημα περηφάνιας, προνομιακής σχέσης με την πατρίδα και ευγενικής καταγωγής (πχ. ο μύθος του Κάδμου). Η ιδέα της αυτοχθονίας αναφέρεται και από τον Θουκυδίδη στον *Επιτάφιο του Περικλή*, παρουσιάζοντας τους Αθηναίους να νιώθουν περήφανοι για την αυτοχθονία τους. Έτσι, ενισχύεται η θεωρία του Πρωταγόρα για τη δημιουργία των πλασμάτων κάτω από τη γη.

«έκ γῆς καὶ πυρὸς ... κεράννυται»

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, οι θεοί δημιούργησαν τα θνητά όντα από δύο βασικά στοιχεία, το χώμα και τη φωτιά. Η άποψη αυτή φαίνεται να ακολουθεί την κοσμογονική θεωρία του **Παρμενίδη**. Στη συνέχεια, όμως, με τη φράση «τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται» η άποψή του εμπλουτίζεται και από τη θεωρία του **Εμπεδοκλή**, σύμφωνα με τον οποίο τα έμβια όντα προήλθαν από τη σύνθεση της φωτιάς, του χώματος, του νερού και του αέρα. Τα δύο τελευταία στοιχεία, το νερό και ο αέρας, δεν κατονομάζονται από τον σοφιστή.

Γ. Η ΕΝΤΟΛΗ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΙΔΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΑ ΖΩΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΡΟΛΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΠΙΜΗΘΕΑ: «Ἐπειδὴ δ' ἄγειν ... πείσας νέμει.»

Οι θεοί αναλαμβάνουν να πλάσουν σε ένα πρώτο στάδιο τα ζώα στο εσωτερικό της γης και στη συνέχεια, αναθέτουν τον εφοδιασμό τους με τις απαραίτητες ιδιότητες στους δύο Τιτάνες, τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα. Αποφασιστική για την εξέλιξη του μύθου στάθηκε η επιθυμία του Επιμηθέα να αντιστρέψουν τους ρόλους με τον αδερφό του και να αναλάβει ο ίδιος το έργο της κατανομής ιδιοτήτων. Το αποτέλεσμα ήταν, όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα, να εξαντλήσει όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήσει τον άνθρωπο ανυπεράσπιστο και αβοήθητο. Έτσι, κινητοποιείται ο Προμηθέας και αναλαμβάνει να κλέψει τη φωτιά του Ηφαίστου και την «έντεχνον σοφίαν» της Αθηνάς, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Η **αντιστροφή των ρόλων** των δύο τιτάνων εξυπηρετεί άριστα την οικονομία του μύθου, καθώς ο **Επιμηθέας** εκφράζει τη **φάση της**

βιολογικής συγκρότησης των όντων, ενώ ο Προμηθέας τη φάση κατά την οποία ο άνθρωπος διαφοροποιείται ως είδος από τα άλλα είδη ζωικών οργανισμών έχοντας την ιδιότητα του έλλογου όντος. Το δεύτερο στάδιο είναι ανώτερο από το πρώτο και αρχίζει να διαγράφεται η αισιόδοξη αντίληψη του Πρωταγόρα για την προοδευτική εξέλιξη του ανθρώπινου γένους.

Τα χαρακτηριστικά του Προμηθέα και του Επιμηθέα

Ο Προμηθέας και ο Επιμηθέας ήταν Τιτάνες, γιοι του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης. Ειδικότερα, ο **Προμηθέας** είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις **πρὸ + μῆτις** = σκέψη), σκέφτεται πριν κάνει κάτι, σταθμίζει τις συνέπειες και έπειτα προβαίνει σε πράξεις. Αποκαλείται σοφώτατος των Τιτάνων, «αἰολόμητις», βοηθός του Δία. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε προνοητικό, διορατικό, σώφρονα, συνετό, προσεκτικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται ως ευεργέτης του ανθρώπου, καθώς με τα δώρα που έκλεψε από τους θεούς (τη φωτιά και την έντεχνη σοφία) βοήθησε τον άνθρωπο να κυριαρχήσει πάνω στη φύση και να αναπτύξει πολιτισμό. Από την άλλη μεριά, ο **Επιμηθέας** είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις **ἐπί + μῆδος**), σκέφτεται μετά την εκτέλεση μιας ενέργειας και βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειές της. Είναι «ἄμαρτίνοος» ή «ὀψίνοος». Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε αστόχαστο, απερίσκεπτο, επιπόλαιο, παρορμητικό. Στον μύθο του Πρωταγόρα παρουσιάζεται λόγω απρονοησίας να εξαντλεί όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήνει τον άνθρωπο εντελώς αβοήθητο και ανυπεράσπιστο.

Δ. Ο ΕΠΙΜΗΘΕΑΣ ΚΑΤΑΝΕΜΕΙ ΤΙΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΑ ΖΩΑ: «Νέμων ... πορίζων»

Γενικό ερμηνευτικό σχόλιο:

Ο ιδεολογικός πυρήνας του μύθου στο εδάφιο αυτό συνίσταται στη σκόπιμη ισορροπία που χαρακτηρίζει τον ζωικό κόσμο. Ο Πρωταγόρας εξηγεί τελεολογικά τον «**νόμο της αναπλήρωσης**» στη φύση, αφού σύμφωνα με τους βιολογικούς νόμους κάθε ζώο έχει εφοδιαστεί με τα αναγκαία μέσα επιβίωσης, αυτοσυντήρησης και διαιώνισης του είδους του. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι οι ιδιότητες μοιράζονται στα ζώα έτσι ώστε **μία αδυναμία να αναπληρώνεται από μία ικανότητα**, με σκοπό να εξασφαλίζονται με αυτόν τον τρόπο α) η ύπαρξη και η

δαιώνιση του κάθε είδους και **β)** η ισορροπία του οικοσυστήματος μέσα από την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του. Ακόμη φαίνεται ότι η ποικιλία των ζωικών ειδών με διαφορετικές ιδιότητες και ικανότητες δείχνει ότι στον ζωικό κόσμο επικρατεί συνεχής **αγώνας για επιβίωση**, ένας διαρκής πόλεμος για την ύπαρξη, και επιπλέον ότι **η τελική ισορροπία του οικοσυστήματος προκύπτει από την εναρμόνιση των αντιθέτων, ως ενότητα αντιθέτων** (διαφαίνεται η θέση του Ηράκλειτου, για την «παλίντονον/άφανη άρμονίην»). Ακόμη να προσθέσουμε ότι οι ιδιότητες των ζώων προβάλλονται **ως δώρα των θεών**, δηλαδή ως δοσμένες εκ των προτέρων ιδιότητες που τα ζωικά είδη έχουν χωρίς καμία ενεργητική συμμετοχή τους στην απόκτησή τους και παρέχονται μάλιστα από την κατώτερη και ελλιπέστερη θεϊκή μορφή του Επιμηθέα. Τέλος, η τελεολογική εξήγηση της αντισταθμιστικής και σύμμετρης κατανομής των ιδιοτήτων στα ζώα, που επιχειρεί ο Πρωταγόρας στην εξεταζόμενη ενότητα, γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή στη χρήση της γλώσσας με το **πλήθος αντιθετικών σχημάτων και προσδιορισμών του τελικού αιτίου**.

Η κατανομή εφοδίων στα ζώα

Αφού τα δύο αδέρφια άλλαξαν ρόλους, ο Επιμηθέας ανέλαβε να μοιράσει εφόδια στα ζώα και στον άνθρωπο και ο Προμηθέας την τελική επιθεώρηση. Στην ενότητα αυτή παρακολουθούμε την κατανομή εφοδίων στα ζώα, ενώ στην επόμενη θα παρακολουθήσουμε τι συνέβη με τον άνθρωπο. Όσον αφορά, λοιπόν, τα ζώα η μοιρασιά που έκανε ο Επιμηθέας ήταν σοφή, αφού πέτυχε την αντισταθμιστική και ισόρροπη κατανομή εφοδίων για τη δαιώνιση όλων των ειδών. Ο Επιμηθέας ήταν σε θέση να επινοήσει, όχι όμως και να προνοήσει. Η επινοήση ως πράξη του νου επέτρεψε στον Επιμηθέα να μοιράσει εφόδια και να εξισορροπήσει αντιθέσεις ανάμεσα στα ζωικά είδη. Επρόκειτο όμως για μονομερή πράξη του νου από την οποία έλειπε η κατανόηση, αναγκαία για να προκύψει η δυνατότητα της πρόνοιας, της προβλεπτικότητας. Έτσι η επινοητικότητα του Επιμηθέα σε σχέση με το ζωικό βασίλειο εκδηλώνεται ως εξής:

α. Παρέχει μέσα προφύλαξης από τους εχθρούς (τα άλλα ζώα): «Νέμων δὲ ... αἴστωθει·»

Για να προφυλάξει τα ζώα από τα άλλα ζώα, έδωσε:

- σε άλλα σωματική δύναμη,

- σε άλλα, που ήταν αδύναμα, ταχύτητα,
- σε άλλα όπλα, όπως νύχια, δόντια, κέρατα, οπλές,
- σε άλλα μικρό σώμα, και ως όπλα για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, φτερά ή υπόγεια κατοικία,
- σε άλλα μεγάλο σώμα, και ως όπλο για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, το ίδιο το μέγεθός τους.

β. Δίνει μέσα προστασίας από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες: «ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ... καὶ ἀναίμοις.»

Για να προφυλάξει τα ζώα από την εναλλαγή των εποχών και τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, που προέρχονται από τον Δία, έδωσε:

- σε άλλα πλούσιο τρίχωμα,
- σε άλλα χοντρό δέρμα,
- σε άλλα χοντρό δέρμα και χωρίς αίμα (πχ. φολίδες, λέπια)

γ. Φροντίζει για την εξασφάλιση τροφής: «Τούντεϋθεν ... ἄλλων βοράν·»

Φρόντισε να δώσει διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε ζωικό είδος, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής. Έτσι, έδωσε τη δυνατότητα:

- στα φυτοφάγα ζώα να τρώνε χόρτα, καρπούς δέντρων ή ρίζες
- στα σαρκοφάγα ζώα να τρώνε τις σάρκες άλλων ζώων.

δ. Εξισορροπεί τις αντίρροπες δυνάμεις στη φύση με σκοπό τη διαιώνιση των ειδών: «καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν ... τῷ γένει πορίζων.»

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισορροπία στη φύση και η διαιώνιση όλων των ειδών, έδωσε:

- ολιγογονία, δηλαδή μικρή γονιμότητα, στα σαρκοφάγα ζώα και
- πολυγονία, δηλαδή μεγάλη γονιμότητα, σε όσα γίνονται βορά άλλων ζώων.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι στη φύση ισχύει ο **νόμος της αναπλήρωσης, σύμφωνα με τον οποίο μια αδυναμία αναπληρώνεται από μια ικανότητα**. Έτσι, προκύπτει ότι ο Πρωταγόρας εξηγεί **τελεολογικά** αυτό τον νόμο, **εξηγεί δηλαδή τις ιδιότητες και τις ικανότητες ανάλογα με τον σκοπό που υπηρετούν και τη λειτουργία που επιτελούν**. Συγκεκριμένα:

- η ταχύτητα αντισταθμίζει την αδυναμία,
- τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σωματικό μέγεθος,
- όσα ζώα έχουν δύναμη, δεν χρειάζονται ταχύτητα,
- όσα έχουν μεγάλο σωματικό μέγεθος, σώζονται χάρη σ' αυτό,
- τα όπλα αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας,
- για να αντιμετωπίζουν τις μεταβολές του καιρού, εφοδιάζονται με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα,
- σε αυτά που γίνονται βορά άλλων ζώων δίνεται η δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους,
- όσα τρέφονται με άλλα ζώα, γεννούν λίγους απογόνους,
- δίνονται διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε είδος ζώου, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής.

«ώρα»

Η λέξη «ώρα» παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος. Συναντάται με τις εξής σημασίες:

α. ο ορισμένος χρόνος, η χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, η περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας,

β. η εποχή του έτους (οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το «**ἔαρ**», δηλαδή την άνοιξη, το «**θέρους**», δηλαδή το καλοκαίρι, και τον «**χειμῶνα**», ενώ την «**ὀπώραν**», το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του

καλοκαιριού), η ακμή του έτους, μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη «καιρός», την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, οι Ώρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η **Ευνομία**, η **Δίκη** και η **Ειρήνη**, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου.